

АНАЛІЗ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДЕФІНІЦІЇ “ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ”

КАПІНУС О.С.

Copyright © 2013

У умовах реформування Збройних Сил України перед ВВНЗ, як одне із найважливіших, постає завдання, що передбачає виховання активної особистості українського офіцера, котрому притаманна передусім висока відповідальність. Зазначимо, що серед сучасних науковців, котрі досліджують зазначену проблему, передусім роботи О. Гуменюк, К. Клімової, Л. Курганської, М. Левківського, В. Маралова, Л. Маквабешвілі, К. Муздибаєва, В. Оржеховської, М. Савчина, М. Сметанського, Л. Терехової та ін. Однак варто констатувати той факт, що зазначена дефініція найбільш активно досліджується у філософському та юридичному аспектах. Зокрема, на сучасному етапі дослідження питань юридичної відповідальності, розробка основних понять та категорій знаходить розвиток у працях вітчизняних дослідників як в сфері теорії права, так і галузевих наук. Серед них дослідження К. Басіна, Є. Гіда, С. Гончарука, В. Гончаренка, О. Мурашина, Л. Наливайка, О. Петришина, О. Скакуна та ін.

Вивчення стану дослідженості проблеми відповідальності свідчить про те, що ряд її аспектів залишилися не розглянутими в психолого-педагогічній літературі, а деякі висунуті припущення вимагають подальшого вивчення і уточнення стосовно формування високого рівня відповідальності у майбутніх офіцерів, які здобувають вищу військову освіту. Відповідальність є одним із найважливіших елементів взаємозв'язку особистості офіцера та суспільства, здійснює функцію регуляції його професійної поведінки відповідно до вимог суспільства. Вона набула провідної ролі в політичних, духовно-ідеологічних та інших відносинах; її удосконалення є необхідною умовою розвитку професійної компетентності особистості офіцера ЗСУ. Усі ці факти зумовили нас до проведення ґрунтовного дослідження самої дефініції “відповідальність”.

У античних філософів ідея відповідальності входила до категорії “справедливість”, “розумність” як необхідна поведінка, як неухильне слідування законам. Вперше поняття “відповідальність” з'явилося у XVIII ст. стосовно інституту влади. До прикладу англійський філософ Р. Маккіон [5, с. 22] у 1957 році на міжнародній конференції у Парижі, присвяченій проблемі відповідальності, зазначав, що наукова категорія “відповідальність” уперше з'являється в у 1787 році в епоху англійської та французької революцій. Нами встановлено і той факт, що існують дещо інші думки з приводу виникнення дефініції “відповідальність”, а саме вона зустрічається у Ієремії Бентама 1776 році, коли йдеться про “відповідальність правителів, котра визначається як право підлеглого вимагати публічної звітності за будь-яку дію влади щодо нього”. Як зазначають дослідники, “відповідальність” стала предметом широкого обговорення у наукових колах порівняно недавно – під кінець XIX – на початку XX століття. До того часу у системі моральних норм та філософсько-етичних вчень це поняття не відігравало помітної ролі.

Науковці по-різному визначають причину появи зазначеної категорії. До основних спричинень віднесено: а) становлення демократичного ладу в країнах Західної Європи (Р. Маккіон); б) стрімкий розвиток науки (Х. Йонас); в) посилення технологізації та індустріалізації західного суспільства (К. Мітчем); г) розвиток ринкових відносин (П. Друкер); д) поширення управлінських технологій (М. Солодка). Крім того, очевидно, що розвиток новітніх технологій переносить категорію “відповідальність” у площину науки і техніки, де вона посідає одне із провідних місць. Зокрема, саме науково-технічний прогрес, прискорення темпів та масштабів впливу людей на довкілля надали ще більшого значення цій якості особистісного розвитку. “Особистість не стільки “несе” відповідальність, скільки є реально втілена самовідповідальність” [1, с. 127]. Водночас запровадження в науковий обіг наукової категорії “відповідальність” як особистісної характеристики тісно пов'язане із інтенсифікацією процесу соціалізації людини, а також зростанням наукових знань, технологізації та глобалізації сучасних процесів урбанізації.

Сьогодні спостерігається посилення інтересу до проблеми відповідальності у всіх елементах соціосистеми. Встановлено, що глобальна соціосистема почала трансформуватися у напрямку багаторівневості, систематично наповнюється чисельними зв'язками на окремих горизонтальних рівнях. Ці процеси отримали назву глобалізації – переходу від ієрархічного централізованого порядку організації функціонування та пізнання статичного світу до синархічно налаштованого динамічного світу в усіх його проявах. Сучасні глобалізаційні процеси суттєво вплинули на модернізацію наукових систем, про що свідчить поява нових наукових напрямів, які охоплюють та поєднують кілька міждисциплінарних концепцій, які ґрунтовно вивчають наукову дефініцію “відповідальність”. Тому, на порядку денному стала розробка загальної теорії відповідальності та її структури, яка б охопила усі сучасні наукові концепції та була б універсальною стосовно можливих змістових інваріантів цієї категорії відповідно до потреб формування конкурентноздатних офіцерів ЗСУ. Виходячи з цього, ми поставили собі завдання розглянути, як саме розвивалося поняття “відповідальності” у конкретно-історичному контексті та всередині різних концептуальних поглядів.

Зазначимо, що наукова категорія “відповідальність” розглядається багатьма суспільними науками, дослідження яких є відносно самостійними, проте тісно переплелися. Першим історично зумовленим видом відповідальності була правова, або юридична відповідальність, яка являє собою міру державного примусу, що ґрунтується на засудженні поведінки правопорушника та виражається у застосуванні до нього негативних санкцій (особистих та/чи майнових). Тобто, відповідальність, у первинному значенні, пов'язується з ідеєю покарання та провини. У загальному баченні юристів відповідальність не лише запобігає порушенню правових норм, а й водночас відіграє роль важливого виховного інструменту в налагодженні внутрішніх позитивних механізмів регуляції поведінки людини. Скажімо, юристи (П. Варул, І. Грязін) погоджуються з тим, що обсяг сфери правової

відповідальності має чіткі межі. У цілому її значення зводиться не до постановки певних вимог до суб'єкта, а до надання йому свободи та волі у контексті потреби постійно здійснювати аналіз власної поведінки з огляду на можливі наслідки. Зазначимо, що правова відповідальність становить зовнішню складову на індивідуальному рівні та притаманна людині, котра виконує певні соціальні ролі; морально-етична – внутрішня складову відповідальності характеризує людину поза її публічними ролями, як “приватну” особу.

Коротко розглянемо сутність філософсько-етичної складової відповідальності. У філософському словнику відповідальність визначається як “категорія етики і права, що відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особистості до суспільства, котре характеризується виконанням свого громадського обов'язку та правових норм” [4, с. 324]. У словнику з етики відповідальність розглядається як етична категорія та моральне поняття, що “характеризує особистість з огляду на виконання нею моральних вимог, які відображають рівень її участі у власному моральному вдосконаленні” [3, с. 232]. В етичному дискурсі поняття про відповідальність аналізується з позиції релігійної та світської етики. У теологічному розумінні відповідальність означає внутрішню, суттєву характеристику релігії. Перші збори Всесвітньої Ради церков проголосили: людину створено та призначено бути істотою вільною й відповідальною перед Богом і перед своїми близькими.

Кантівська етика зазначає виняткове значення обов'язку в розвитку людини. І. Кант розділяє моральний закон свободи та природний закон необхідності. Загальний моральний закон вимагає одного: в усіх своїх вчинках людина повинна приймати рішення самостійно. “Принцип самостійності, автономії волі є єдиний принцип моралі” [2, с. 284]. Отже, людина покликана брати на себе ризик самостійного рішення і відповідальність за наслідки власного вчинку, тобто діяти так, ніби від цього залежить доля всієї світобудови. Значним проривом у розробці проблеми відповідальності було вчення І. Канта про внутрішнє ставлення до обов'язку, згідно з яким особистість підкоряє свою волю зовнішній необхідності, приймаючи останню як внутрішній моральний закон. Аристотелівська етика пов'язує відповідальність індивіда з нормами поведінки полісу (колективу); І. Кант формулює категорійний імператив, де людина є не засобом, а метою дотримання морального закону, який є універсальним та обов'язковим для всіх; основний постулат утилітаризму стосується внутрішньої самосвідомості людини, котра вирізняється практичністю та інстинктивністю.

У філософській науці триває процес осмислення наукової категорії “відповідальність”. Чимало вчених вважають, що перші моральні норми проявляли себе в “табу”, які постали як засоби приборкання зоологічного індивідуалізму. Тоді виникають елементи відповідальності – поведінка, почуття боргу, докори совісті. Відповідальна поведінка може виникнути лише в результаті взаємовідносин індивіда і суспільства. Порушник табу почуває себе відповідальним, тому що його хвилює, чи не завдав його вчинок шкоди рідному племені. Обмежений характер первісного суспільства проявляється у тому, що його члени не вільні, чим і пояснюється сенс деяких традицій, табу. Страх перед невідомим був одним із мотивів прояву як почуття відповідальності, так і відповідальної поведінки.

Висновки. Виходячи з ретроспективного аналізу загальнонаукових джерел, які висвітлюють підходи науковців до сутності зазначеної наукової категорії, висновуємо, що “відповідальність” передбачає свободу та право вибору людини. Особистості потрібно досягти власної незалежності, відчувати відповідальність за все, що з нею відбувається. Відповідальність передбачає необхідність збереження індивідуальної своєрідності. У нашому розумінні, відповідальність тісно пов'язана зі знанням об'єктивних законів розвитку суспільства, рівнем освіти і культури, вона ґрунтується на ставленні: до об'єкта діяльності (позитивне, зацікавлене); до самої діяльності (як людина її виконує) – зацікавлене, формально-неформально, байдуже тощо; до результату діяльності. Вважаємо, що у майбутніх офіцерів Збройних Сил України повин бути сформований високий рівень відповідальності, адже саме вони відповідають за збереження цілісності та незалежності нашої Батьківщини.

1. Елисеєв О.П. Практикум по психологии личности. – 2-е изд., испр. и перераб / Елисеєв О.П. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

2. Кант И. Сочинения в 6-ти томах / Кант И. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1. – 520 с.

3. Словарь по етике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. – 6-е изд. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

4. Философский словарь / Под ред. И.Г. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.

5. Rotter J.V. Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 1975. – № 43. – P. 56 – 57.

ІННОВАЦІЇ ЯК ПРОВІДНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСВІТИ

ПІДГУРСЬКА М.В.

Copyright © 2013

Інтенсивне реформування системи національної освіти в Україні вимагає наполегливих пошуків оновлення освітнього процесу на гуманістичних та демократичних засадах. Одним із виявів такого оновлення є інноваційні педагогічні та освітні технології, що передбачають якісно нові перетворення як навчально-виховного процесу в цілому, так і його складових, і сприяють істотному підвищенню його ефективності й передусім розвиткового потенціалу.

Поняття “інновація” істотно означає *нововведення, новизну, зміну, впровадження чогось нового*. Стосовно педагогічного процесу інновація – це імплантація нового у цілі, зміст, форми і методики навчання та виховання, в організацію спільної діяльності викладача та студентів. Зокрема, педагогічні інновації науковці розуміють як: 1) процес, передусім як оновлення (або вдосконалення) теорії та практики освіти” (Л.І. Максименко); 2) творчі